

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Libor Hejna

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Možnost návratu bezdomovců do běžného života

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Škoda Martin

Vypracoval:
Libor Hejna

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Možnost návratu bezdomovců do běžného života“, zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 20. 4. 2010

.....
Libor Hejna

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu své bakalářské práce, panu Mgr. Martinu Škodovi, za přátelské vedení a cenné rady, které mi byly inspirací při jejím vzniku.

Také bych chtěl poděkovat všem, kteří mi pomohli při tvorbě mé bakalářské práce, především při získávání materiálu v terénu. Jmenovitě bych rád poděkoval pamětnicím, které velice přispěly k získání celkového obrazu o tématu mé bakalářské práce: Marii Svobodové, Bohumile Bartoňové, Ivaně Urbanové a pečovatelce ústavu ve Voticích, Lence Černé.

Libor Hejna

Obsah:

<u>Úvod</u>	6
1. <u>Bezdomovec, bezdomovectví, příčiny a historické pozadí tohoto společenského fenoménu.</u>	7
1.1 Chudina v prostoru novověké Evropy	7
1.2 Industrializace a centralizace	11
1.3 Proměny nouze a chudoby ve 20.století	15
1.3.1 Poválečné tendence. Sociální strádání jako nástroj státní moci.	15
1.3.2 Náraz do reality po roce 1989.	18
2. <u>Sociální podpora nemajetných a sociálně slabších v zrcadle století.</u>	21
2.1 Chudinské pokladny, hospitály a chudinské pracovny	21
2.2 Podoba chudoby a pomoc sociálně slabším v době po světových válkách až po rok 1989.	25
2.2.1 Chudina po první světové válce – kde je její okraj?	25
2.2.2 Stav sociální pomoci ve správě státu po roce 1948.	28
3. <u>Otevřete oči</u>	32
3.1 Proměna v přístupu státu a politiky	35
3.2 Humanitární organizace, aneb zpátky ve hře.	37
3.3 Svépomoc uvnitř sociální skupiny – <i>sqoterství</i> .	40
<u>Závěr</u>	43
<u>Anotace</u>	45
<u>Použitá literatura</u>	46

Úvod:

Potkávám je často. Potkávám je všude. Nejsou jen problémem velkých měst. Vidím je již i ve městech malých a na vesnicích. Zkrátka neexistuje pro ně jediné typické prostředí. Jako by pro ně neexistoval ani typický čas. Jsou součástí společnosti po staletí, možno říci i po tisíciletí. A přesto jsou jakoby vně její hierarchie, až na její samé patě. Bezdomovci.

Ošemetné slovo, které vyvolává nejrůznější témata k diskusi. A diskuse je vždy polemická, protože za slovem stojí člověk, jako jsem Já, nebo Vy. Každý z nás se kdykoliv může ocitnout na druhé straně hřiště a smutně vzpomínat na hry, které bral lehkomyšlně. Proto v nás tito lidé vyvolávají odpor, strach, stesk, lítost.

Kdy se však tento fenomén stal běžnou součástí společnosti? A jakým způsobem se jeho podoba proměňovala v toku času? Zodpovězení těchto otázek se stane hlavním tématem první části této práce. Pokusíme se nahlédnout fenomény tohoto sociopatologického jevu. Vymezím si hlavní body pro sociologický pohyb mezi jednotlivými skupinami. Soustředím se také na určení základní typologie bezdomovců a pokusím se je postavit proti jejich historickému obrazu.

Věnuji také pozornost postupně se prohlubující propasti mezi chudinou a sociálně vyššími skupinami. Nabídne se mi tak obraz plný vzájemných nesmyslností, zapříčiněných dějinnými zlomy. Pokusím se vymezit typické body, které ovlivňovaly navyšování počtu chudiny, úmrtí a následných jevů s dopadem celospolečenským.

Další část budu věnovat obrazu bezdomovectví v Čechách, zasazeného do epistématu před- a po- revolučního prostoru. Budu se zabývat podstatou vzniku a nárůstu sociálně slabší vrstvy obyvatel. Postihnu také nejčastější jevy, které tuto skupinu ovlivňují. Tento letný průzkum problematiky bezdomovectví mi pak bude půdou pro hlavní otázku naší bakalářské práce, kterou je návrat bezdomovců do běžného života, možnost sociálního povznesení a růstu. I zde budu sledovat dějinný vývoj, v němž se přístup k sociálně nižším vrstvám proměňoval a stavěl jim tak hradby, nebo naopak nabízel pomocnou ruku pro jejich další život.

1. Bezdomovec, bezdomovectví, příčiny a historické pozadí tohoto společenského fenoménu.

1.1. Chudina v prostoru novověké Evropy

Je velice zajímavé, že ačkoliv jsou bezdomovci hmatatelným a podstatným problémem společnosti, nejsou označeni žádným právním termínem a samo označení „bezdomovec“ se vztahuje k cizincům, žijícím na určitém území bez povolení úřadů a bez státní příslušnosti. Odborná mluva tyto jedince označuje jako *občana bez přístřeší*, popřípadě *občan společensky nepřizpůsobený*. Jako právní termín se však označení takového jedince nevyskytuje, a to ani na poli mezinárodního práva.

Mnou vytvořený pojem „bezdomovec“ se však v představách mnoha lidí vztahuje také k velmi úzkému profilu člověka. Jak si nastíním dále, již ve středověku rozlišovali více typů sociálně slabých vrstev, avšak většina z nich byla „bez domova“. Nejčastější příčinou bezdomovectví je ztráta zaměstnání, majetku, rozvod... Vše je ale jaksi spojeno s finančním úpadkem, nemožností se nadále prosadit, seberealizovat. Společnost je k padajícímu krutá. Místo hozeného lana se raději každý otočí zády, aby neviděl ten dopad. Vedle problémů, které mohou ovlivnit úzký kruh takového jedince, se však projevují i problémy všespolečenské, které mají hlubší kulturně – historickou podstatu a ve svém důsledku jsou daleko trvanlivější. Průzkumy ukazují, že jen velice malé procento lidí bez domova se na vzniku své stávající situace podílelo. Bezdomovectví a chudoba jsou málokdy osobním selháním jedince.

V průběhu dějin lze sledovat jasné periody sociálního vzestupu a pádu, které jsou charakteristické pro celý evropský prostor. Dějinnými zlomy, při kterých bylo možno zaznamenat sociální poklesnutí většiny obyvatel byly především vleklé války, které se promítaly i do životů občanů nezúčastněných států. Dále hladomory, morové

rány, střety kulturních a společenských zájmů a samozřejmě také překlenovací období mezi generacemi a s tím i mezi celospolečenským vnímáním okolí.

Právě perspektiva vnímání společnosti tohoto problému charakterizovala jeho hloubku a závažnost. Nejlépe tuto situaci vystihuje názor Rudolfa Virhause, který charakterizuje životní prostředí jako *skutečnost, jak ji více či méně zřetelně vnímám, v níž sociální skupiny a individua působí svým myšlením i jednáním skutečnost opět vytvářejí*. Tím je myšleno, že chudoba není ve všech dobách stejná. Navíc je nahlížena subjektivně.

V průběhu času se celkově životní standart navyšoval, ale současně se na úkor hromadění majetku, centralizace a upřednostňování vyššího obchodu, prohlubovala propast mezi bohatými a chudými. I chudí si oproti bývalému stavu polepšují, ale životní úroveň stoupá celosvětově. Tím dochází na straně chudiny k dojmu, že se jejich životní situace zhoršuje. Majetek vyšších vrstev i prostředky, s nimiž mohou nadále operovat, jsou daleko většího rozsahu. Bohatá vrstva obyvatel naproti tomu není schopna zřetelně vnímat problematiku chudoby, protože jejich životní standart a úroveň uzavřené společnosti se trvale zlepšuje.

Tato propast byla, a částečně je dodnes, nepřeklenutelná. Vyšší vrstvy stupňovaly regrese proti sociálně slabým, a to především v dobách, kdy pomoc potřebovali nejvíce. Především zcela uzavíraly svou společnost a tak jedinec z nižší vrstvy měl jen nepatrnou možnost se proti své předurčenosti pozvednout.

Stejně jako dnes, ani v minulosti nebyl jen jediný typ „chudáka“, ale i postavení lůzy se lišilo vzhledem k prostředí, ze kterého pocházela, jakou měl jeho rod v tomto prostoru tradici, a dokonce již zde hrály podstatnou roli předsudky rasové.

Již za dob raného novověku se rozvíjel systém „sociální podpory“. Její pomocí si však nemohl být jistý každý. I chudina byla různě kastována. V nejméně ohrožené skupině se objevují tací jedinci, kteří v období běžného života plní plnohodnotnou součást společnosti. Nemají však žádný osobní kapitál, který by mohli v době nějaké krize využít. Ti byli tedy na pokraji chudoby a tvořily až 80 % obyvatelstva. V nekrizovém období však dostatečně vyžívají. Je to srovnatelný stav dnešních rozvojových zemí.

Druhou skupinu tvořila chudina, která byla odkázána na podporu. Tato skupina se nadále diferencovala do dvou podskupin. Ti šťastnější byli takzvaní *domácí chudí*, jejichž potřebnost byla společensky uznána. Tito dostávali pravidelně od městské vrchnosti, vesnické samosprávy, církve či drobných šlechtických organizací pravidelné

almužny a příspěvky. Druhou podskupinou byli *tuláci*, takzvaní potulní bezdomovci. Obzvláště jejich počet se v krizových obdobích měnil. Záleželo především na státní správě, jakým směrem se bude jejich osud ubírat. Tak například v Anglii již na počátku 16. století uznali „chudinské právo“, čímž se Anglie stala jednou z nejpokrokovějších v Evropském prostoru.

Poslední skupina je poněkud specifická. Řadím sem bezdomovce a chudáky, kteří se jako bezdomovci již narodili. Tvořili ji především kočovné kmeny, které byly starousedlíky neoblíbené. Především proto, že je osočovali z falešného žebractví. Tito lidé nepřijímali podřadnou práci, která by sotva uživila samotného jedince. Bylo jim přisuzováno určité místo, které vedlo k utvoření či narušení určité sociální skupiny.

Jedním z velice podstatných bodů při utváření diference novodobé společnosti bylo upevňování překážek mezi jednotlivými sociálními skupinami. Byly zcela nemyslitelné sňatky dvou jedinců pocházejících z jiných společenských poměrů. Stejně tak nesnadné bylo dosáhnout vzdělání, protože i vyučení se řemeslu bylo poměrně nákladné studium. Mohlo za to především shromažďování majetku a dědické právo na něj.

Navíc chudé vesnice si „hájili“ počet chudých, kteří zde pobývají. V okamžiku, kdy počet překročil snesitelnou míru, začaly bránit nově příchozím lidem, povětšinou zavedením poplatků a cel. Nově příchozí lidé narušovali ekonomickou a sociální strukturu města, kterou si naopak bohatí měšťané, popřípadě sedláci snažili utužit. Brány měst se proto otvíraly pouze v obdobích, kdy byla zapotřebí dělná síla. Většinou to bylo v období žní, při jarních orbách, nebo pokud vnikala rozsáhlejší stavba. Sezónní nezaměstnanost byla proto dosti rozšířeným jevem. Právě nedostatek práce byl jednou z hlavních příčin nezakořeněnosti, častého tuláctví, nebo jen pouhého pobývání na určitém místě, avšak bez nároku na něj, tím méně bez vlastního vztahu k tomuto prostoru.

Ti šťastnější se stali leníky, jiní bezzemky. Stále však živořili na úkor vrchnosti a aristokracie. Sami leníci si často do svých příbytků přijímali potulné, sezónní dělníky, kteří jim platili nájem. Ti se také zajímali o práci na statcích, kde se stávali čeledíny a děvečkami. Zde se však také stávali tím nejnižším stupněm společenského žebříčku. Tato spodní společenská vrstva se dělila ještě do dvou skupin dle toho, zda měli možnost v době krizí využívat nějakého osobního kapitálu. Vedle zcela nemajetných kočovných rodin i jedinců zde byli občané, kteří měli alespoň malý kus půdy, který jim

zaručoval v době klidu alespoň částečnou jistotu a životní standart. I jejich majetek však v době krize podléhal dění a jeho jistota byla značně vratká.

Malou nadějí se stávala domácí práce prováděná na zakázku, jakou bylo například tkalcovství a předení. Avšak i tato řemesla zanikají pod konkurencí nejprve vznikající manufakturní výroby a posléze industrializací. Ohrožení chudobou byli všichni příslušníci nižších vrstev, avšak míra ohrožení nebyla stejná. Nejohroženějšími skupinami, které se od těch dnešní příliš neliší, byli:

1. nekvalifikované profese
2. nevzdělání
3. staří lidé – sedláci často zaměstnávali pouze výhodné pracovní síly, tedy zdravé a produktivní mladé jedince.
4. lidé bez sociálního zabezpečení rodiny

Kromě přirozeného běhu přírody a válečných tažení, který značně ovlivňoval nárůst chudí vrstvy, se objevil ještě faktor nezadržitelného lidského pokroku, který přinášel nové, doposud nepoznané komplikace ve vývoji sociálních sítí a tím i sociálního zabezpečení v nejbližším okruhu jedince. Nastínil jsem si pořádek sociálního cítění v době novověku a do této již tak kritické situace zasahuje na počátku devatenáctého století industrializace, centralizace, nové filosofické koncepce i politika.

1.2. Industrializace a centralizace

Industrializace je spojena s mnoha dalšími – ismy, které byly často výhodné pouze pro vyšší společenskou vrstvu. Byla kolébkou slov jako „dělnická třída“ nebo „proletariát“. S industrializací souvisí především rychlý rozvoj měst, ekonomiky, úpadek starých řemesel, jako například tkalcovství, které ustoupilo rychlé strojové výrobě. A právě toto řemeslo, jak jsme si uvedli výše, bylo jedním ze základních zdrojů obživy nemajetných lidí, především v době, kdy nebyla sezónní práce. Industrializace a urbanizace měst, spojená s centralizací, stavěla na zcela jiných základech potřeb než civilizace novověká, založená především na menším hospodářství a zemědělství. Byla soustředěna na masovou výrobu především trvalých produktů těžkého průmyslu.

To znamenalo nejen nutnost přizpůsobení se široké veřejnosti těmto proměnám, ale i zcela jiné nároky na manuální práci. V tomto momentu se proměňuje a prohlubuje rozdíl mezi postavením muže a ženy ve společnosti, vztah bohatých a chudých, ale i celková ekonomicko-spoločenská perspektiva, jdoucí ruku v ruce s demografickými změnami. Zánik drobných řemesel a opomíjení venkova jako styčného bodu obživy si vynutilo pohyb lidských mas za obživou, který s sebou nesl i patrná rizika v sociálním citění i struktuře jednotlivých společenských vrstev.

Tito lidé odcházeli do měst a náhlý nárůst obyvatel, především nižších vrstev, vyhrocoval sociální konflikty. Z venkovských krajů se lidé stěhovali nečastěji do nejbližšího města. Řemeslníci a obchodníci, díky svému povolání mobilnější, se však stěhovali do vzdálenějších měst, kde doufali v lepší ekonomické prostředky. Hromadné přistěhovalectví zapříčinilo náhlý nárůst prosperujících měst. Přesto však migrace neznamovala vždy sociální vzestup. Hospodářské struktury byly silně vázány na rodinu. Ta pomáhala v nouzových případech a nabízela neformální cesty k získání práce. Tato jistota se však budovala a buduje velice pomalu a proto jedinec, který se přestěhoval do velkého města, kde jsou kontakty mezi lidmi vzdálenější a komplikovanější, takovou síť budoval jen obtížně.

Lidé však nemigrovali pouze v prostoru evropském, ale vydávali se za snazším výdělkem také za moře. Všeobecný nárůst emigrace se pak datuje k polovině devatenáctého století, tolik unaveného vleklými revolučními boji. Dalším podstatným impulzem pak byly hladomory, které uváděly do pohybu masy lidí. Nejčastějším cílem

emigrace byla Severní Amerika, Jihovýchod Evropy a Rusko.¹ Většinu emigrantů však netvořila naprostá chudina či tuláci. Naopak to byla vrstva vzdělanějších obyvatel, která chtěla využít výhodnějších ekonomických vyhlídek. Migrace značně ulehčila demografické situaci, avšak tato úleva byla pozvolná. Ženy tvořily pouhou třetinu emigrantů, a tak nebylo možné počítat s nižší porodností v těchto oblastech.

Ani migrace tedy v nejmenším nezabránila růstu chudé populace. Tím, že se lidé shromažďovali do velkých měst, se jejich přírůstkem začali místní obyvatelé bránit. Chudý nejprve musel setrvat po určitou lhůtu, než si mohl zažádat o podporu. Avšak ani nejbohubilější společnost nemohla vyhovět nárokům veškerých potřebných, tím spíše, pokud sama byla v tíživé situaci. Naopak se utužovala sociální síť slabších. Ve spodní třídě začíná vznikat solidarita, která utváří třídu, která se určuje na základě ekonomického postavení příslušníků, společných zájmů a kolektivního vědomí. Prohlubující se rozdíly mezi zkrachovalými živnostníky domácí výroby a velkými průmyslníky, které s sebou přinášela industrializace, a také hrozba sociálního úpadku, vyvolávaly v nižší sociální vrstvě nepokoje. Ty byly jedním z nejpodstatnějších prvků dělnického hnutí.

Chudí se začali vymykat i svou vlastní „kulturou“.²³ Charakterizovaly ji znaky vnější povahy, jako například oblečení, chování, ale i vnitřní, jako uspořádání žebříčku hodnot, směřování do budoucna i sociální stmelení této vrstvy. Stavěla se velmi ostře střední a vyšší vrstvě obyvatel, což nemohlo vést k ničemu jinému, nežli k výtržnostem ze strany chudiny a ústupu ze strany té, která mohla pomoci. Chudší lidé soustřeďovali své potřeby na trvanlivé objekty, jako je ošacení, které se dědilo po několik pokolení, drobné, trvanlivé předměty a především alespoň malý kus pozemku, na němž by mohli hospodařit. Na tom by nebylo nic pobuřujícího, pokud by však nebyli odkázáni na chudinskou pokladnu. Rozmáhající se obchod nikdy neprosplival charitě. Chudinu se bohatí obchodníci snažili seskupit na jednom místě, kde je měli snáze pod kontrolou. To však opět znamenalo pouze utužení této vrstvy obyvatel a upevnění její solidarity.

¹ Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad. Praha, 2003. s. 29

² Martin Rheinheimer hovoří o *kultuře nedostatku*, která nese několik charakteristických rysů, vyplývajících z potřeb a nově sestavenému žebříčku hodnot, které často stojí v opozici k základním životním potřebám.

³ Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad. Praha, 2003. S. 38

Chudoba nyní nebyla pouze sociálním postavením, ale jakýmsi statutem, filosofií, nesoucí signifikantní znaky vně i uvnitř struktury, která se ostře vyhraňovala proti vládnoucí třídě, která se snažila problém zastínit.⁴

Chudoba a strach z ní se začala projevovat jako obávaná choroba, pro kterou bylo třeba najít viníka a původce. Byli jím často právě přistěhovalí dělníci, kteří se za krátkou dobu stali závislými na chudinské pokladně, či se tomuto společenskému statutu nezadržitelně přibližovali. Kritika ze strany vrchnosti, na níž byly kladeny nároky na podporu chudiny, se tak začalo ohrazovat morálním úpadkem těchto „přivandrovalců“, jejichž nezaměstnanost je pouhou leností, časté rané sňatky zhýralostí a drobné potěchy, jako například pravá káva jedou za měsíc, rozhazovačstvím a lehkomyšlností.⁵

Ukazuje se, že namísto faktorů dnes obecně přijímaných jako strukturální příčiny chudnutí, nebyly tehdy brány v potaz. Namísto nich se uváděly důvody morální, které nemajetné lidi diskreditovaly a společnost zbavovaly odpovědnosti. Tvzení, že v podstatě neexistuje chudoba, ale jen falešní chudí, nebylo nijak vyjímečné. Její morální objasnění získávalo tím větší ohlas, čím více ztrácelo na rovnováze tradiční uspořádání. Přijmout tento společenský problém jako morální selhání bylo daleko

⁴ Sociální síť se utužovala tím spíše, jednalo - li se o nějaké etnikum. Daleko silnější, až neproniknutelné vztahy chovali mezi sebou například Židé a Romové. Židé byli vždy vrchností nenáviděni pro svou ekonomickou přizpůsobivost, Cikáni zase pro svou přizpůsobivost sociálním i globálním změnám. Jejich společenství bylo jakýmsi státem ve státu, se svou vlastní „vrchností“ a dokonce i integrovaným obchodem. Židé si začali být nápomocni určitým druhem lichvy, vzájemného půjčování a splácení dluhů či poskytování služeb. A přitom ještě na počátku dvacátého století byly považovány za nejspodnější vrstvu obyvatel, stojící ještě hluboko za chudinou a společenskými odpadlíky, protože se věřilo v jejich magickou, bezvěreckou moc. Obdobně je tomu s přistěhovalými etniky dnes po celém světě. Dnes již přijímáme jako samozřejmost čínskou, romskou, korejskou nebo, shrňme trochu povrchně, východní čtvrti, které žijí svou vlastní integritou a „zákony“, které se přizpůsobují společenskému rámci země, v níž žijí. A přesto pro nás zůstávají jistou částí neprohlédnutelnými sítěmi s vlastní kulturou, kterou často tolerujeme, ale nejsme schopni ji zcela přijmout.

⁵ Rheinhamer ve své knize uvádí i příklady, kde i duchovní hledají základ nové, buď přehlížené či nově se projevující sociální problematiky právě v morálním úpadku přistěhovalců. Ti akcentují na morální uvědomění vlády a občanů, aby je finančně nepodporovali, aby bylo zakázáno uzavírat manželství pro lidi, kteří žijí z chudinské pokladny. Dokonce veřejně kritizují vznik chudinských pokladen a požadují návrat k pouhým občasným milodarům. Všechny tato změny by pak měly vést k zabránění šíření se chudoby a především k morálnímu upomnění chudiny. (Rheinhamer, 2003, s. 40 – 41)

snazší, než jej nahlížet jako hospodářské a sociální změny, které se vymykaly kontrole a mohly zasáhnout každého.

Dopad na chudinu byl však nesmyslný a v rozporu s jejími základními potřebami. Hlavním smyslem se stalo nevypadat jako chudý. Jedinec se chtěl integrovat do společnosti. Čím více se však prohlubovaly sociální rozdíly, tím méně byla většina nižších vrstev schopna vyhovovat hodnotám a normám, na nichž se zakládal buržoazní řád a z něho vyplývající očekávání společnosti. Chování a společenský pohyb bylo diktováno hrozící bídou. Tato morálka a především způsob života, orientovaný na přítomnost, byli jedním z určujících prvků šíření chudoby. Základním problémem byl trvalý život za hranicí existenčního minima. Z něj také vyplývala odlišná morálka spodních vrstev.

Jako by kultura nižších vrstev byla určována chodem vrstev vyšších, její kultury, kterou chtěli napodobit, ale nemohli jí dosáhnout. Touha povstat ze dna tak nesmyslně jejich snahy srážela ještě níž. Narůstal abnormální odpor vůči chudině, kterou se vrchnost pokoušela vytěsnit ze svého povědomí. Pro vrchnost i systém bylo vzájemně výhodné uzavření se do svého světa. Horní vrstvy trvaly na změnách, které by posílily jejich pozici, dokonce strhávaly a využívaly chudinské organizace na svou stranu. A přitom chudinská podpora byla posledním záchytným bodem. Lidé věřili, že se v nouzi mohou obrátit na chudinské instituce. Ty však vytvářely a podporovaly existenci chudoby, která se začala jejich vlivem vnitřně diferencovat a nahlížet na své členy se stejnými předsudky, jako na ně nahlížela vrchnost jako na celek, řekněme ve smyslu přísloví: „Když se dva perou, třetí se směje“.⁶

⁶ Tato vzájemná obviňování vedla ke vzniku *falešné chudoby*, jak ji popisuje Rheinhamer. Jedince, který přijal svou životní situaci jako fakt, v němž vždy bude považován za vyvrhele společnosti, tento status využil. Vznikaly tak loupeživé spolky, podvodná společenství, lidé polosvěta, mezi něž se řadily prostitutky, zloději, lichváři a podobně. Tento společenský jev bylo možno pozorovat po celém světě ve všech dobách. V podstatě pouze velmi chytře využili vnímání společnosti a její smýšlení. Pokud vám někdo uloží statut zloděje, žebráka, vyvrhele společnosti, je daleko snazší jej přijmout, než každého přesvědčovat o opaku, a naopak tohoto využít.

1.3 Proměny nouze a chudoby ve dvacátém století.

1.3.1 Poválečné tendence. Sociální strádání jako nástroj státní moci.

Důsledky industrializace v jejích počátcích však byly značně odlišné od industrializace po dvou světových válkách. Řekli jsme si již, že chudoba byla přijímána jako určitý druh společenské choroby, ale byla alespoň patrná a chápána ve své holé podstatě, jako lidský pokles a těžký úděl, z něž není možno těžit. Je pravdou, že podléhal určitému potlačování, ale nebyl tolik zdrojem politické a státní moci, jako tomu bylo po roce 1918 a 1948. Spíše se uvažovalo o roli jedince ve společnosti a jeho předurčenému údělu, ať to již bylo pojetí člověka jako součásti organismu, v němž je každý orgán podstatný a nezbytný pro jeho fungování, nebo mechanismu, v němž je každá součást nahraditelná. Po těchto letech se společenská nutnost, vytrhnout se z chudoby a bídy zapříčiněné vleklými válkami, stala politickou prestiží a chudina šla poslušně a věrně za tím, kdo sliboval nový pohyb jakýmkoliv směrem ze stávající situace. Módním slovem se stal výraz *sociální*, který částečně skrýval veškeré lidské obavy bez ohledu na to, zda se jednalo o člena vrchnosti či spodiny. Jsme si vědomi, co například šířící se chudoba a především obava z ní zapříčinila v rukou Adolfa Hitlera a sociálního nacionalismu, ale to by byla jiná otázka. Podstatné je, že lidé nebyli na tento stav připraveni.

Sociální a ekonomické změny, přicházející tak náhle, byly pro mnohé překážkou, se kterou nebyli schopni se vyrovnat. Do lidského povědomí se dostávají nové koncepce filosofické, politické a sociologické, které se transformují v lidské myslí dle jejich potřeby. Skutečné problémy jsou zastíněny jejich zdánlivě snadnějším řešením. Po druhé světové válce se pak rozděluje svět do dvou politických koncepcí – kapitalismu a socialismu, přičemž každá přináší svá nebezpečství. V Čechách, stejně tak jako v celém bývalém východním bloku, zavládá panika ze západu a jeho koncepcí.

Je nutné, aby jeho další perspektiva byla odlišná od té západní, která je před válkou zradila.

Východní blok se uzavírá do svého vlastního hermetického světa, který funguje dle principu mechanického stroje. Vyzdvihován je dělník a proletariát. Chudina, která byla všudypřítomná, se snadno nechala manipulovat politicky i ekonomicky⁷. Byl zaveden systém tříd, uniforem a svazů. Na spartakiádách se lidská těla masově skládala dle přesně nadiktovaného plánu do obřích obrazců. Manipulovatelná lidská masa, zavalená zdáním, že podstatný je člověk prostý, nemajetný, který je základem nového státu. A přesto tito vyzdvihovaní dělníci často žili v otřesných podmínkách, bez základního sociálního zabezpečení, s mizivou hygienou, nemluvě o bezpečnosti práce či vlastním soukromí. Bezdomovectví a nezaměstnanost v pravém slova smyslu neexistovaly, ale jaká byla pravá tvář života dělníků, je na pováženu.

Změna smýšlení byla důsledkem proměny celkových hodnot. Od malovýroby k velkovýrobě, zestátnění. Zavládl pevný materialismus, upínající se k věcem trvalého charakteru, kde se mohlo uplatnit co nejvíce pracovních sil. Jedinec je odpoután od své individuality a je vtažen do kolektivistického nadšení a budování, čímž zapomíná na subjektivní rozvoj a potřeby. Nadšením se straníci pokouší zastínit bídu a nedostatek strhující poválečnou Evropu. Chci tímto nastínit koncept života jedince v poválečné socialistické společnosti, kde i nedostatek měl být kolektivním problémem, ale časem se jaksi zapomnělo, že tento stav přetrvává a nová společenská konstrukce opomíjí všudypřítomnou chudobu a nouzi, která tolik šokovala českého člověka po roce 1989.

Sice nebylo člověka bez domova, ale například dvě čtyřčlenné rodiny bydlely v jednopokojovém bytě. Někteří jedinci žili ve sklepech i s malými dětmi. (Tito lidé byli zpravidla politicky nekorektní). Dle dnešního pojetí bezdomovectví by tak bezdomovcem byla každá třetí rodina, žijící buďto v nevyhovujících podmínkách, popřípadě pobývajících dočasně u přátel nebo jiném provizorním bydlišti.⁸

To ukazuje k jedinému. Primární lidské potřeby, jakými je strava, ošacení, příbytek, byly v podstatě naplňovány, a jejich úroveň byla často na hranici nedostatku.

⁷ Witold Moravsky ve své knize uvádí čtyři modely vztahů mezi systémy ve státním socialismu, jejichž seskupení se mění dle cílové zájmové skupiny na model politický, ekonomický, společenský a model bludného kruhu, přičemž každý z těchto modelů je v podstatě nevyhovující, protože logika každého jednoho z nich čerpá z odlišných priorit. (Moravsky, Witold: Ekonomická sociologie. Problémy teorie empirie. Sociologické nakladatelství, Praha 2005. S.111)

⁸ Hradecký, Ilja: Definice a typologie bezdomovectví. Naděje o.s., Praha 2007.

V pohraničí a na venkově je zaznamenáno, že až do šedesátých let bylo velmi vyjímečné, když měl sedlák sociální zařízení, kde by mohl provádět alespoň základní hygienu. Situace v pohraničí byla v tomto ohledu téměř katastrofální a poválečná podoba nouze se zde projevovala až do sedmdesátých let. A přesto nebylo nikoho, kdo by se nad tímto problémem pozastavil, nebo jej snad řešil. Stav domovů v pohraničí neměl daleko k bezdomovectví. Lidé často živořili na úrovni sociálního minima, v rozbořených domech, bez hygieny, pitné vody a často i přijatelné stravy.

Stejně katastrofální, jako stav potřeb primárních, byl i stav potřeb sekundárních, jakými bylo například vzdělání ale i potřeba kulturní. V tomto ohledu bylo s lidmi manipulováno na nejvyšší úrovni. Jsme si dobře vědomi, že v poválečné vlně padesátých let byl pro spisovatele a kulturní pracovníky jasně daný diktát. Kdo tomuto požadavku nevyhovoval, neměl možnost získat například papír na psaní, který byl na příděl. Svoboda projevu a vlastního smýšlení se stala všeobecně základním problémem v poválečném Československu. Lidé si zvykli „sedět na dvou židlích“. Podstatné nebylo vnitřní přesvědčení, ale vnější maska, kterou jedinec představoval na veřejných schůzích.

Největším hybatelem státní moci se stal lidský strach. Ze stávající situace bylo velice snadné klesnout na ještě nižší společenskou a sociální úroveň. Politický systém sice zaručoval právo na práci, ale podmíněné povinností pracovat. Kdo nebyl v pracovním poměru, nebo se delší dobu nezdržoval v trvalém bydlišti, byl trestě stíhán pro příživnictví. Velké podniky byly nepřirozeným způsobem povinny zaměstnat i nepotřebné a málo schopné, a dokonce jim nabídnout i přístřeší, ale i zde existoval jistý neoficiální výběr.⁹ Sociální zabezpečení v této době bylo jednoznačně vrtkavé a nestabilní. Otřesná byla především podoba státních sociálních zařízení, jakými byly ústavy pro mentálně a fyzicky postižené, starobince, ústavy pro dlouhodobě nemocné a nemohoucí, ale i věznice a pracovní tábory. Kromě věznic a pracovních táborů to byly ústavy, které byly zcela v zapomnění, pokud se netýkaly vašeho života, jak si přiblížíme dále.

Strach se však nedotýkal jen politických hybatelů, ale především strach z nedostatku základních potřeb, který mohl být všemožně omezen. Politický útlak znamenal často pokles na životní minimum. Problematika chudoby nebyla viditelná, ale

⁹ Hradečtí, Vlastimila a Ilja: Bezdomovství. Extrémní vyloučení. Naděje o.s., Praha 1996.s. 15.

patrná a hmatatelná. Především však nouze byla všudypřítomná, a proto nebyla tolik v centru pozornosti, jako naopak vybočení druhým směrem, k materiálnímu dostatku. Propastné rozdíly, které jsou dodnes patrné například v Rusku, Číně nebo Indii, byly největším problémem i v poválečném Československu. O to patrněji jsme je pocítili po sametové revoluci.

1.3.2 Náráz do reality po roce 1989

Nové politické klima a měnící se prostředí dokázali někteří využít k vlastnímu rozvoji, jiní se však adaptovat nedokázali. V Česku, které bylo od původu zřízení demokratické, s humanitní a křesťanskou tradicí bylo – jako ostatně ve většině zemí zaskočených náhlou změnou – velice komplikované po tolika letech útlaku, deformace a strádání, obnovit mentalitu dobročinnou, která více dává, než bere. Lidé, kteří se nedokázali uchopit vlastní zodpovědnosti za sebe sama či za svou rodinu jen obtížně hledali a hledají vnější podporu především proto, že je jim jejich selhání předkládáno jako vlastní neschopnost.

Nově vznikající podniky již pozbyly povinnosti zaměstnávat nadbytečné zaměstnance.¹⁰ Podnikové ubytovny, tolik oblíbené a zaručující přístřeší v době komunistické diktatury, se měnily v hotely, studentské koleje či trhlem požadované objekty. Skryté i potencionální bezdomovectví se mohlo a mělo projevit ve své zjevné podobě. Podstatný byl i kapitál, který měla rodina k dispozici pro dokoupení státních a zaměstnaneckých bytů, kterých tak mohli lidé snadno pozbyť, a pak také restituční zákon, který mnohé mladé rodiny připravil o domovy.

Dalším podstatným bodem bylo zrušení trestnosti příživnictví, které odstranilo obavy z možného obvinění. Mění se také situace na pracovním trhu, která klade vyšší nároky a hladoví po zkušenostech a vědomostech vanoucích ze západu, kam Češi jen pomalu a opatrně odjížděli nabývat povědomí o kapitalismu. Chuť do soukromého podnikání a náhlé ohrazení se vůči autoritám uvrhuje nezkušeného člověka do

¹⁰ V dnešní době se především zaměstnavatelům nabízejí daňové výhody při podnikání, pokud zaměstnává alespoň jednoho zaměstnance se sníženou pracovní neschopností. Nepřímo se tak snaží legislativa ovlivnit zaměstnavatele v náhledu na tuto problematiku, přímo související mezi pracovní neschopností a ztrátou přístřeší.

hladovějšího prostoru, jemuž se jen málo lidem podařilo přizpůsobit celkově a naopak z něj těžit. Mnoho živitelů rodin se díky vlastním podnikatelským invencím dostává do finanční neshodnosti a tím i střetu s zákonem. Domino, které se valilo na jeho nejbližší rodinný kruh, pak bylo nezadržitelné. Do těžkých životních situací, často i s následkem ztráty domova, se dostávají především ženy s dětmi, staří lidé, lidé mentálně či fyzicky hendikepovaní.

Otevírají se také brány cizincům z východu a světa celkově, což jen komplikuje situaci na pracovním trhu. Do něj vstupují také amnestovaní vězni, kteří jsou navíc institucionalizovaní. Pro ně je střet se svobodným světem skutečně šokující. Nežádka jsou to jedinci snadno manipulovatelní, kteří se do střetu s zákonem dostávají krátce po svém propuštění, nebo nejsou schopni prolomit společenské předsudky a z hranice bídy a potulování se stávají lidmi bez domova.

Náhlá změna systému, logiky státu ale i vzájemného přístupu jedinců, naivita, neopatrnost a nadšení jsou jedněmi z mnoha příčin ztráty domova, bytu i osobního kapitálu, díky němuž by se jedinec mohl ze svízelné situace dostat. Dokud se problematika zvyšujícího se rozdílu mezi materiálně zaopatřenými a strádajícími nestavila před oči mas, nebylo ani tolik podstatné jej řešit. Vina se přikládala začínajícímu kapitalistickému zřízení, mladé demokracii, která si chtě nechtě musela vytvořit svou tradici od základu. Jako by se spoléhalo na svévolnou pomoc a na ozdravnou moc času. Na řadě byly podstatnější problémy, přivádějící Česko do demokratické Evropy, jimž musely podružné problémy ustoupit.

A tak neléčená rána začala bolestně rozkládat tělo, na kterém žila. Sociální problémy ne že by byly zcela přehlížené, ale ani dnes není zabezpečení důchodců, starších občanů, lidí různými způsoby hendikepovaných zcela bezproblémové a ve srovnání s okolní Evropou je jeho stav přinejmenším zářezující. Do nedávné doby byla sociální zařízení a ústavy ve velice kritickém stavu. Většinu z nich odkoupili zahraniční investoři, jiní se obrátili na pomoc nově vznikajících charitativních organizací a organizací nadnárodních, díky nimž se většině z nich podařilo vytvořit prostředí pro člověka důstojné, naplňující jeho primární i sekundární potřeby. A přesto se dnes dozvídáme zprávy o rušení těchto ústavů, jejich zmenšování či škrťů v rozpočtech pro ně určených.

Hlasy lidí postižených, starých a nemohoucích jsme se však naučili slyšet. Proč tedy stále přehlízíme problematiku nezaměstnanosti, sociální nouze a bídy, vedoucí k bezdomovectví a bezdomovectví jako takové? Přispíváme na postižené děti, rodiny

postižení HIV na jiných kontinentech, jsme ochotni dobrovolně pomáhat starým a nemohoucím, dokonce i toxikomanům a narkomanům. Ale zkuste si představit, že byste šli žádat o pomoc pro bezdomovce? Proč jsou naše předsudky vůči těmto lidem o tolik silnější než oproti jiným nemohoucím? Je to lhostejnost, nebo strach, který provázel jejich přítomnost po celá staletí? A proč je tolik komplikované zřídit pro ně jakoukoliv sociální pomoc, kterou by byli ochotni bezdomovci důstojně přijmout a začlenit se plnohodnotně zpět do společnosti? Dovolte mi nyní malým průzorem nahlédnout do vývoje sociální pomoci, a to nejen nemajetným, chudým a bezdomovcům, i když k nim samozřejmě budeme nahlížet s větší důsledností. Cílem další kapitoly bude ukázat si kořeny našich předsudků a skrývání tohoto palčivého problému společnosti v zrcadle staletí, abychom se mohli lépe zaměřit na dnešní přístup a zájem o tyto jedince.

2. Sociální podpora nemajetných a sociálně slabších v zrcadle století.

Dovolte mi nyní malé, i když ne úplné vybočení od směru k cíli naší práce. Je však podstatná proto, abychom pochopili vývoj sociální pomoci a to od novověku až po tíživou situaci v poválečném Československu a její následky pro stav po roce 1989. Zaměříme se především na snahy začlenění bezdomovců a lidí společensky pokleslých zpět do normálního života. Rádi bychom tímto manifestovali především vzájemné působení chudiny a středních a vyšších vrstev, v němž se rodí základy dnešních předsudků.

2.1. Chudinské pokladny, hospitály a chudinské pracovny

V době novověku bylo určujícím problémem specifikovat skutečnou chudobu, protože nouze a bída nebyli nijak výjimečným jevem, aby bylo možno pomoci každému. Chudý byl ten, kdo byl z právního nebo stavovského hlediska v podřízeném postavení. Svět se rozdělil na chudé a mocné. Chudoba znamenala nedostatek veškeré ochrany a bezprávnost, ale také nedostatek společenského respektu a odkázání na cizí pomoc. Všeobecné chudobě nebylo zabraňováno plánovitým rozdělením almužen. Kostely a kláštery rozdávaly bez ohledu na míru potřeby.¹¹

Místem, kam se soustřeďovaly naděje nemajetných, se stalo město. Na vesnicích většinou neexistovala žádná organizovaná péče o chudé, snažili se lidé, kteří již neměli

¹¹ Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad. Praha, 2003. s. 71.

na žádnou budoucnost, dostat do měst. Chudina se tedy soustřeďovala ve městech. Město tvořilo hospodářské centrum. Vlastní občanské právo, zvyšující se ekonomika a specializace řemesel zapříčinily nejen nové formy shromažďování majetku, ale měly také vliv na postavení, o němž nově rozhodovalo povolání. Tak vzniklo pojetí chudoby jako definici hospodářsky – sociální, určované vlastnictvím hmotných statků.

Sociální pomoc však existovala ještě v zárodcích. Její počátky nalézáme ve městech již počátkem středověku. Církevní a soukromá – mecenášská podpora nemohla narůstající počet chudiny již zvládnout. Nesmyslně byla pro žebráky a tuláky záchranou morová rána, která ubrala praceschopných sil, které tito lidé snadno nahradili za nižší náklady. Těmto praceschopným žebrákům však na druhou stranu byla upřena almužna. Významné metropole zaujaly vůči chudině novou politiku společně se zásadní změnou postoje. Lidé již nežili tolik v pobožné bázni, která by jim ukládala povinnost odčinit hříchy milodary a dopředu si tak zajistit případnou sociální pomoc, pokud by oni sami byli chudobou postiženi. Svévolné a neorganizované udílení almužen bylo nahrazeno byrokratickým aparátem, jehož sítí procházely pouze úzké cílové skupiny. Ve městech přešla chudinská péče po reorganizaci církve do rukou městské správy. K racionalizaci chudinské péče patřilo především zřízení *ústřední chudinské pokladny*. Tímto se samozřejmě nevyhnutelně proměnil i názor na podstatu chudoby a nouze a na její klasifikaci. Přihlíželo se především k morálnímu poklesu, jak jsme si již uvedli výše. V povědomí občanů tak byla problematika chudoby potlačována na pozadí, popřípadě skrývána za blahosklonné kulisy.

Péče se tedy omezila pouze na ty, kteří jí byli hodni, jako například nemocní, vdovy a sirotci, zatímco praceschopní z ní byli vyloučeni. Vnikl tak nový pojem chudoby, jehož statut se udržel ještě dlouho do devatenáctého století. Ten vedl k hierarchizaci chudoby, především na chudé do společnosti včlenitelné a na ty zcela nevyhovující.

Valná část starých a nemocných byla odkázána na sociální kapitál, který v průběhu života nashromáždili. Největší význam pak měla rodina, jako sociální síť a nejbližší okruh přátel, kteří sdíleli domácnost. Proto lidé i velmi opatrně a s rozmyslem navazovaly příbuzenské a především kmotrovské vztahy, které v případě nouze znamenaly podstatné záchranné body. Začala také vznikat různá sdružení – ať již právem podpořená či nikoliv – jako například společenstva sousedů, tovaryšská bratrstva a řemeslné cechy. Aby však jedinec získal případně podporu tohoto bratrstva či sdružení, musel být jeho členem a řídit se danými normami chování.

Podpora vrchnosti byla druhotná. Její pokladna se otvírala vždy až tehdy, když selhaly všechny druhotné mechanismy svépomoci. Navíc byla žádost o tuto pomoc ztížena sociálními kontrolami. Sociální kontrola diktovala normy, které se především ohlížely na původ chudoby jedince, který nikdy nesměl být zapříčiněn vlastní svévolí, zahálčivostí i podobně. Přispění vrchnosti pak bylo pouze povolení žebroty a přijímání almužen, protože městské fondy pro chudé neexistovaly. Žebrota byla zakazována především v dobách, kdy byla sezonní práce, které se mohli zdraví chudí zúčastňovat. To vedlo ke kultuře ukázněvání chudých a žebrajících. Přístup k žebrákům se příliš opíral o prospěch vůči státu a nebrala ohled na postižené a jejich skutečné životní podmínky. Nutné politické změny v zákonodárství s sebou přinesly změnu veřejné chudinské politiky, která v 15. století povstala v pravém slova smyslu, tedy v komunální sociální péči, tedy centrální péči o chudé, která šla ruku v ruce s restrikcemi vůči chudým a přijetím chudoby jako hanlivého sociálního jevu.

Stach z chudoby tak paradoxně přispíval k vyšší výkonnosti středních a nižších vrstev a ukládal jim cíl nepadnout na úplné dno. Náhled občanů na chudobu byl tak přísný, že ani lidé na jejím pokraji nežádali chudinskou pokladnu o pomoc, aby tak nebyli označeni za žebráky. Předsudky kvetly tedy především v těchto vrstvách obyvatel a byly velice výhodné pro vyšší vrstvy, které tak pozbývaly zodpovědnosti.

Šíření chudoby si však vyžádalo alespoň drobnou pomoc, a to především v péči o nemocné a ty, kteří byli sice zdraví, ale neměli potřebné vyučení pro výkon práce. Vznikaly tak hospitály u chudinské pracovny, které však také nepřijímaly potřebné bez výhrad.

Mnoho měst zaměstnávala v době novověku chudinského lékaře a platilo je paušálem. Těmto medikům vrchnost ukládala ošetřovat chudé. Hradila také výlohy spojené s léčením a vyplácela finanční podpory rodinám, jejich živitel onemocněl. V mnoha městech však směli být chudí léčeni jen v městských zařízeních v podobě hospitálů. Byla to původně církevní zařízení, která později přebírala města. Mnohé hospitály bylo snadno zaměnitelné s úlohou chudobinců, protože chudí se zde soustřeďovali, ale také sirotčinců, ústavů pro duševně choré, cizince a zajatce. Taková zařízení měla vlastní kapitál a nehledě k tomu, že byla pro města podstatnými ekonomickými činiteli, za přijetí do hospitalu nebo podobného zařízení se muselo platit. Kdo si úhradu nemohl dovolit, musel dát k dispozici alespoň svou pracovní sílu. Samozřejmostí nebyla ani základní výbava. Nově příchozí si musel opatřit své lůžko a nejnutnější výbavu.

Podmínkami k přijetí, které byly posuzovány komisí, patřilo také prokazatelné občanství nebo dlouhodobý pobyt, bezúhonné chování, ale i věrné služby zaměstnavateli a pracovitost. To naznačuje k jedinému – u bran těchto zařízení se tvořila velká fronta žadatelů, pro něž bylo obtížné získat kapitál, za nějž by si tuto péči mohli dopřát.

Druhou podobou sociálního zařízení byla takzvaná leprosária, kde byli nejprve začleněni pouze nemocní malomocenstvím, ale posléze přibývalo lidí s nevábnými nebo infekčními chorobami. Tyto léčebny byly zcela odtrženy od měst. To jen přispívalo k šíření předsudků, protože kdo si vysloužil izolaci od veřejného života, musel nutně být mravně pokleslý, nehygienický a pro obyvatele nebezpečný. Přesto se jim zde dostávalo alespoň základní péče, kterou by si jinak nemohli dovolit. Časem došlo také k profesionalizaci personálu. Zařízení bylo také využíváno pro studium mladých mediků, kteří zde získávali praxi. Služba chudině se tak ukázala jako oboustranně výhodná.

Obdobně tomu bylo s chudinskými pracovnami, kde byli integrováni především odsouzení chudí, delikventi, ale také vdovy a sirotci. Hlavní úlohou těchto zařízení mělo být mravní ukáznění nepracující chudiny a přivedení k chuti pracovat. Jejich podoba však často přiváděla chudáky na opačný okraj společnosti. Tvrdá práce, často 14 až 15 hodin denně za nejnižší mzdu nijak jedince nepřesvědčila, že by bylo lukrativnější žít se poctivou prací než žebrotou nebo prostitucí.¹² Proto lidé k práci tímto způsobem přinucení nepodávali ani požadovaný výkon. Trestanci měli být unifikováni a zbaveni své podstaty, jak jsme tomu mohli být svědky až do sedmdesátých let dvacátého století. Stejnokroje a ostříhané vlasy přijímali trestanci jako hluboký zásah do své osobnosti. Tím byli dokonale dezintegrovaní. Po odchodu z káznice pak neměli žádné prostředky ani použitelné vzdělání.

Smyslem těchto institucí mělo být potírat výchovou k práci nemorálnost a chudobu. Práceschopní žebráci měli být zatýkáni, internováni převychováni. Káznice a donucovací pracovny však nedokázali financovat sebe sama prací svého osazenstva a řemeslníci v nich navíc viděli nežádoucí konkurenci, tudíž muselo nutně dojít k přesunutí zodpovědnosti za tato zařízení pod státní či městskou správu. V káznicích a

¹² Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad. Praha, 2003. s. 85 – 90.

podobných zařízeních se mísily prvky sociální péče a nucené převýchovy, především k obrodě morálních hodnot a duchovní podstaty.

Stejnou filosofií byly vedeny i sirotčince, kde se kladla váha především na utváření charakteru než na získávání znalostí. Sirotkům byl vštěpován kladný vztah k práci a zásady křesťanského života. Tyto hodnoty však ztroskotaly na přístupu sirotků – učedníků i přístupu okolního prostředí. Když šel sirotek do učení, hledělo se především na úsporu financí. Tím opět takový mladý učedník nabyl dojmu, že je lepší živit se žebrotou či nepoctivostí, než živořit za peníze vydělané i tou nejtvrděší prací.

Donucovací pracovny, sirotčince, chudobince, starobince a podobná zařízení tak často bránily sociálnímu vzestupu lidí v nich umístěných, protože práce v nich prováděná neumožňovala zvýšit si kvalifikaci. Dětem a mladistvým byl ztěžován vzestup z bídy. Navzdory alespoň zdánlivě ušlechtilým úmyslům zřizovatelů sloužily tyto ústavy k udržení společenského status quo.

2.2. Podoba chudoby a pomoc sociálně slabším v době po světových válkách až po rok 1989.

V této části bych se rád věnoval poměrně dlouhému časovému úseku, který by měl zachytit povahu chudoby, nezaměstnanosti, žebráctví, tuláctví a bezdomovectví, se zvláštním přihlédnutím k okolí Benešova. Soustředím se především na sociální pomoc a svépomoc chudým a také vznikajícím ústavům a jejich péči o nemohoucí. Zde použiji nejvíce materiálu získaného v terénu, především pak vzpomínek pamětníků, protože ani sebelepší studie by nemohla zachytit realitu tolik fatální, jako vzpomínky dodnes velmi živé.

2.2.1 Chudina po první světové válce – kde je její okraj?

Základní otázkou, která bych se měla položit, je, jakým způsobem lze definovat chudobu v poválečné době. Nouze a strádání byly všudypřítomné a ani lidské nároky na vlastní životní úroveň nebyli nijak vysoké. Stav v pohraničních oblastech byl vždy o několik stupňů nižší, než ve středních Čechách nebo Moravě. A na venkově zase o

stupeň horší, než ve městech. Toto srovnání je však částečně ošemetné. Ve městech se stavěla bída více na odiv, byla daleko patrnější, oproti alespoň částečně nebo dobře zajištěné měšťanské středostavovské třídě. Na venkově byla nouze všudypřítomná, ale zato zde fungovala vzájemná solidarita.

Obchod, nebo alespoň zajišťování základních lidských potřeb, nebyl tolika založen na peněžním kapitálu. Stále zde fungovala určitá forma směnného obchodu a provádění služeb, stejně jako určité pochopení ze strany starousedlíků vůči přistěhovalcům. Ti na tom byli vždy sociálně nejhůře, obzvláště na malých vsích, žijících zemědělstvím a řemeslnictvím.

Tito lidé byli stále závislí na sezonní práci, za kterou obdrželi jen základní mzdu a stravu, která však nemohla postačit na živobytí po zbytek roku. Někteří ze šťastnějších se pak uchytili jako deputátníci, většinou v cihelnách nebo drobných výrobnách, kde si mohli být jisti bytem a stravou a sami si také zaopatřit vlastní naturálie a služby, s nimiž mohli „obchodovat“. Přesto byla jejich životní úroveň daleko nižší, než ta i těch nejchudších chalupníků, jak se dozvídáme z vyprávění jedné starousedlice z Choratic u Benešova, paní Marie Svobodové, rozené Hlaváčkové:

„Deputátníci žili odděleni od vesnice, několik rodin v jednom stavení. Myli se ve studené vodě. Tenkrát hygiena nebyla to, co dnes, ale oproti například té naší, kdy jsme se vykoukali v teplé vodě alespoň jednou do týdne, to bylo strašné. Jejich děti chodily do školy špinavé. Učitelky jim často musely donést teplou vodu a základní hygienické pomůcky. Přesto nemůžu říct, že by rodiče na ně nedbali, jen na to prostě neměli prostředky“

Zatímco většina chalup měla přístup alespoň k pitné vodě ze studní, deputátníci, nebo přistěhovalci za prací, bydlící často ve stájích, nebo po domcích, kde je nechali přespat, měli přístup k vodě omezený. Přesto solidarita lidí ze vsi byla úctyhodná, jak se dozvídáme z vyprávění dále:

„Dostávali výplatu jednou do měsíce, ale opravdu pár korun, za které hned šli nakoupit, protože většinou druhou polovinu měsíce už jen tak tak přežívali. Ale obchodník se k nim choval slušně. Tuhle jim něco přidal, tady přidal, často hlavně pro děti. S jednou jejich holkou jsem chodila do třídy a byla jsem se u nich podívat. Představte si, že neměli ani pec, kde by si upekly chleba. Chodili si péct někdy k nám, prostě kde je zrovna nechali, ale to my zase jsme nechali. A přitom pec měl tenkrát opravu každý, i v té nejchudší chalupě. To byla opravdu bída, když nebyla. No, ale abych se vrátila k té dívce. Rodiče na ni neměli čas, a tak se v deseti musela postarat

úplně sama o sebe, včetně sourozenců. A když vařila, tak si uvařila třeba jenom suché brambory a ty si zalila pouze vodou z brambor, to bylo jejich jídlo.“

Když jsem se ptal, jak to bylo se zaopatřením ostatních základních potřeb, jako jsou například šaty, knihy do školy a psací potřeby, odpověděla mi dotazovaná:

Staré šaty, pokud už je donosily poslední děti z rodiny, se jim dávaly. A oni za ně byli tak vděční. Představte si, jak vypadají šaty nošené osmi dětmi, a předávali si je zase z dítěte na dítě. Kdepak, to byla bída. Knihy a psací potřeby jim většinou opatrovala učitelka. On její muž měl právě ten jediný obchod na vesnici, kam deputátníci a přistěhovalci právě chodili nakupovat, takže jí pro ně občas něco schoval, nebo objednal, čekal jim s platbou... Byli to hodní lidé. Ale to na vesnici muselo tak být. Nikdy jste nevěděl, kdy budete potřebovat pomoci. A kord po válce, hlavně po druhé, kdy bylo všeho nedostatek.

Kromě deputátníků se v určité lokalitě, nebo po určité trase zdržovali také sezonní pracovníci, nebo tuláci. Ti již nebyli přijímáni s takovým pochopením, ale přesto jim vždy byla poskytnuta strava a případně, v horším počasí, i nocleh. Lidská solidarita v těchto dobách byla v podstatě jedinou citelnou sociální pomocí. Podoba starobinců, chudobinců a sirotčinců se nijak moc nelišila do podoby v 19. století. Budily proto více strachu, než úcty a pochopení. Naplňovaly jen ty nejzákladnější lidské potřeby a zdravotní péči. Jako by sem lidská bytost byla odložena, aby nepřekážela mladým, jen jaksi na dožití. Přesto zde lidé měli alespoň částečnou péči, za kterou již nemuseli hradit finanční obnosy, pokud se tedy nejednalo o nemocenská zařízení. Navíc se zvýšila úroveň lékařské péče. Financí však na sociální pomoc nezbyvalo.

Sociální podpora v nezaměstnanosti připadala nejčastěji válečným invalidům, jejich manželkám a také vdovám po vojácích. Ale suma, kterou tito lidé obdrželi od státu, nemohla být nikdy dostačující, především proto, že tito lidé byli často závislí na posluze, stálém příjmu léčiv a trvalé péči. Navíc muži vracející se z války se často nebyli schopni navrátit do normálního života, jejich žebříček hodnot se pozměnil. Nezaměstnanost v těchto dobách byla poměrně vysoká a jedinců závislých na sociální pomoci narůstalo. Nebylo tak možno plně vyhovět všem. Bylo možné zajistit jim maximálně životní minimum, někdy na hranici s nouzí.

Nebyly proto řídké případy, že lidé přicházeli o byt a střechu nad hlavou, protože si nemohli dovolit splácet hromadící se dluhy. Byl proto opět nejpodstatnější sociální kapitál. Lidé bez domova se nejčastěji stěhovali ke svým příbuzným, nejčastěji právě z města na venkov, kde bylo více práce a více prostoru, ale také obživy. Dle

dnešní klasifikace bezdomovectví by byl tento jev velice častým úkazem, který se však venkovští lidé naučili přijímat bez předsudků. Jiný vztah však lidé chovali k žebrákům a tulákům, popřípadě cikánům. Jejich přítomnost nebyla příliš tolerována. Ve struktuře, jaká se vyvinula na venkově a částečně se zachovává dodnes, neměli tito lidé co nabídnout. Naopak se z nich stávali místní blázni a terče pro posměch dětí, známí v několika přilehlých vsích.

Ve městech, která jediná mohla naplnit představu o sociální pomoci, protože na to měla kapitál, nemělo tolik lidí náhle uplatnění. Kromě nezaměstnanosti, žebráctví a bezdomovectví se zde začal hromadit „společenský odpad“ lidí z polosvěta, jakými jsou prostitutky, zloději a delikventi nejrůznějšího druhu. Je tedy jasné, že postoj měst oproti chudobě nebylo možné jen tak snadno změnit. Poválečnou ekonomiku a politiku bylo nutno směřovat především k získání kapitálu, až pak mohla být poskytnuta pomoc těm, kteří k vytvoření nového světa nepřispívali. Stát měl tedy nejlepší úmysly, ale jeho sociální pomoc v poválečné době, ekonomicky strádající země, nemohla a nebyla dostatečná. Lidská mentalita na venkově však byla velice chápavá a rychle dokázala z této situace něco získat. Pevné sepětí venkovských lidí bylo jejich jedinou šancí na únik před úplným zchudnutím. Sociální sítě, které zaručovaly přežití i v časech, kdy nebylo dost zabezpečujících prostředků, byly velice pevné a utvářely se poměrně rychle. Snad je něco pravdy na rčení, které říká, že kdo nemá nic, dá vše.

2.2.2 Stav sociální pomoci ve správě státu po roce 1948.

Celkově lze zhodnotit stav takovýchto zařízení v době po druhé světové válce jako zcela nevyhovující se smutnými následky. Bylo to dáno především tím, že v těchto ústavech pobývali jedinci většinou práce neschopní, kteří se nemohli podílet na ambiciózním plánu stranické politiky – na budování nového státu. Jedinec sem byl odložen a zapomenut. V ústavech pro mentálně a fyzicky postižené nebyly výjimkou klece pro choromyslné děti, svazování, silná indikace sedativ. Bylo využíváno vše, co by utišilo hlasy volajících. Jejich svět byl striktně oddělen od běžného chodu světa a jejich začlenění do společnosti a tím i přijetí bylo téměř nemyslitelné. Možná i proto je nahlížení na tyto jedince tolik komplikované a bázlivé i dnes.

Svět měl fungovat jako dokonale promazaný stroj, a součástky, které nevyhovovaly jeho konstrukci, měli být odstraněny. Navíc měla být zcela bezezbytku využita každá pracovní síla. Byly tedy zakládány ústavy takové formy, kde by mohli být členové rodiny, kteří jsou nesoběstační, odloženi. Vznikaly proto také týdenní mateřské školky, kam matky mohly odložit své dítě, aby mohly být plně produktivní. Obdobně tomu bylo i s mentálně či fyzicky retardovanými, slabými a nemocnými či nemohoucími.

Stav těchto sociálních zařízení, jak jsme již popsali výše, nebyl nikterak dobrý. Je nutné si uvědomit, že v období těsně po válce, v průběhu padesátých a šedesátých let, to bylo pochopitelné. Na taková zařízení nebyl kapitál. Ale díky represím tohoto problému ze strany státní moci a později i veřejnosti vedly k tomu, že ještě dlouhou dobu po roce 1989 byl stav léčeben a ústavů katastrofální. Proto bylo velice komplikované být součástí rodiny, v níž člověk společensky oslabený figuroval. O to horší je představa svobodné matky se dvěma dětmi, z nichž jedno je mentálně retardované, a navíc dotyčná žena nemá vyhovující kádrový profil, jak se dozvídáme z vyprávění Bohumily Bartoňové, rozené Jerolímkové:

„Ani dnes to není jednoduché, dovolat se alespoň částečné sociální pomoci. Dnes má dcera pobírá nejnižší možný důchod. Uznali ji za svéprávnou, a přitom klidně odejde z bytu bez bot a v pyžamu. Představte si, o kolik horší to bylo v padesátých letech, ale v podstatě po celou dobu komunismu. Můj otec byl odsouzený za protistátní činnost v uranových dolech. Otec mých dcer nás opustil a já jsem, společně se zodpovědností za ně, zůstala sama. Nikdy jsem nechtěla, aby má postižená dcera vyrůstala v izolaci, chtěla jsem, aby byla součástí společnosti. Ale veškeré zájmové činnosti, vzdělávání, jejich život celkově, byl hermeticky izolován od života lidí. Viděla jsem jejich šokované, nebo „zhnusené“ výrazy, když má dcera o něco žádala. Tenkrát ani nebyla žádná sdružení matek, jaké jsou dnes. Každý se snažil veškeré problémy odsunovat z horizontu...“

Díky jedné starší pamětnici se dozvídám, že měli nejen rozdílné vzdělávání, ale i kulturní život a nebyl brán v potaz druh jejich postižení ani nutná individuální péče. Jako by se přístup k těmto lidem zastavil v devatenáctém století, kdy se věřilo, že člověk fyzicky či mentálně postižený je znamením d'ábla a z těchto jedinců se právě nejčastěji stávali tuláci, žebráci a bezdomovci. Rodiče se za své poznamenané děti styděli. Jediným přáním většiny z nich bylo odložit dítě někam z dohledu obyvatel. Nikoliv je integrovat a zapojit do struktury, ale „shromažďovat“ tyto jedince na jediném

místě bylo vůlí státní moci. Státní sociální podpora pro matky s postiženými dětmi byla velice chatrná, a tak jim často ani nic jiného nezbyvalo, než dotyčného zapsat do podobného ústavu.

Dle vzpomínky jedné pamětnice se, jejíž bratr měl být do takového ústavu umístěn jen proto, že měl silnou cukrovku, byl ústav pro dlouhodobě nemocné ve Voticích ve zcela katastrofálním stavu. Její bratr reagoval zcela neovladatelným strachem před umístěním v tomto ústavu. Péče, která byla věnována ještě v osmdesátých letech nemohoucím v podobných zařízeních, byla postavena především na principu udržování tělesných funkcí. Jejich sekundární potřeby a hodnoty nebyly nijak naplňovány. Jedinec stále mentálně vitální, ale fyzicky již nesoběstačný, nijak nerozvíjel své schopnosti, nežil kulturním ani společenským životem, a tak i jeho mentální funkce začínaly zpomalovat.

Jiná pamětnice byla nucena do stejného zařízení umístit svého otce. Z jejího vyprávění se dozvídám, že obava před podobou otce, která se pobytem zde tolik proměnila v naprosté lidské torzo, ale i pověst ústavu předcházející vlastní zkušenost, jí nedovolily dodat si odvahu, aby naposledy otce viděla před smrtí. Mohu však z vlastní zkušenosti, ale i díky ochotě místního personálu, s potěchou říci, že dnes již jde tento ústav zcela jiným, moderním směrem a klientům je věnována nejlepší péče

Je známým faktem, že fatální idea komunismu se nelišila od nacismu, ba dokonce jej svými oběťmi převyšovala. Židé, Cikáni, tuláci, lidé fyzicky i mentálně poznamenaní měli být postupně opět vyhlazováni, nebo alespoň odsunuti ze společnosti. Strach společnosti před jakoukoliv abnormalitou se stupňoval a přizívovaly se tak předsudky staré několik staletí. Stejně jako jakákoliv abnormalita fyzická se jevila i abnormalita sociální, například charakteru, osobnosti, role, kterou jste zaujal a jak se jí zhostil. Tak se bezdomovectví – které se rovnalo neschopnosti přizpůsobit se – stalo trestným činem a trestný čin opět uzavřel kruh k předsudkům. Nedivme se pak, že jsme po několika desetiletích schopni částečně integrovat postižené. Přizpůsobují se jim školy, restaurační zařízení, doprava, lékařská péče a především péče sociální. Tyto postižené jsme již částečně přijmout dokázali, ale bezdomovci v nás budí neřuku-li odpor, pak při nejmenším jistou ostražitost a někdy i posměch. Stále v nás tkví předsudek, že bezdomovec si za svou situaci může sám. Jejich problematika se vyjevila na světlo dne teprve před nedávnem a její řešení je velice mladé a nerozumné. A přeci se cosi pohnulo. Lidé bez domova, které jsme začali potkávat čím dál častěji na veřejných prostranstvích, kde někteří zdomácněli a patří již k místnímu folklóru, nás

začali zajímat. Jedním z nejpodstatnějších průzkumů, který proběhl v roce 1993, byla *Anketa naděje*, která odhalila povahu předsudků naší společnosti a tuto problematiku otevřela novému světu, který se kolem nás započal utvářet. Srovnáním reality a mínění občanů pak zobrazila hrůznou pravdu – do podobné situace se může velice snadno v dnešním světě ovládaném penězi dostat každý z nás s vědomím, že on není tím nástrojem, který ji utesal.

3. Otevřete oči

O společenských změnách, které probíhaly po listopadu 1989, jsem již hovořil výše. Ten pak přímo souvisí se vznikem a růstem sociopatologického jevu, zvaného bezdomovectví. Lidé, zvyklí před problémy zavírat oči, však nezačali tento jev řešit hned, a proto se jeho podoba zhoršovala, společně s rostoucími předsudky.

Problematika bezdomovectví se po roce 1989 a v následných letech náhle velice aktuální. Prvním krokem však nemohlo být založení organizací, ale zjištění základních problémových otázek tohoto jevu. V devadesátých letech tak probíhá několik anket, (*Anketa Naděje 1993, Výzkum AMASIA 1995, Výzkum IVVM 1999*), v nichž se odhalil základní zádrhel sociální pomoci bezdomovcům. Hlavními otázkami, které byly kladeny respondentům, byla otázka původu této lidské situace, morální i materiální zodpovědnosti za tyto jedince, a vůbec představa o tom, kdo tito lidé jsou. Uvedme si malé shrnutí těchto anket¹³:

Jako nejčastější původ bezdomovců bylo uvedeno:

- propuštění trestanci (což po roce 1989 mohla a nemusela být pravda. Ovšem amnestovaných vězňů bylo mnoho a ne každý se dokázal sociálně přizpůsobit a začlenit se zpět plnohodnotně od systému) - v současnosti má zkušenost z vězení až 35 % bezdomovců.
- kriminální živly všeobecně, lidé mravně pokleslí vlastním přičiněním (neochota pracovat, závislost na toxických látkách)
- cizinci
- lidé postižení

Další podstatnou otázkou bylo, kdo by měl být zodpovědný za péči o bezdomovce.

Nejčastějšími odpověďmi bylo:

- stát a především policie – měli by být pozavíráni
- ústavní péče
- stát
- obec
- charita
- rodina

¹³ Hradečtí, Vlastimil a Ilja: *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. Naděje o.s., Praha 1996. s. 8 – 12.

Po třech letech, kdy proběhla druhá anketa Naděje o.s., se odpovědi nijak výrazně nelišily. Byla však patrná jistá váhavost. Ukázalo se tak, že hlavním problémem pro zpětné začlenění bezdomovců do společnosti je především neznalost problematiky a neochota se jí přiblížit. Předsudky o původu bezdomovců jsou až fatální. Reálný průzkum dokázal tato fakta:

Potencionálními bezdomovci se stávají lidé, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe jen částečně. Není vždy jednoduché určit přesně rozdíl mezi podmínkami života bezdomovců, kteří se obracejí na provozovatele ubytoven a těch osob, které žijí v nejistých podmínkách nájemních bytů, často zdravotně závadných, v domech určených k asanaci či k demolici, v bytech provizorních, zchátralých a často přelidněných, v bytech sociálních, v holobytech, v podnájmech. Do této skupiny řadíme i ty, kteří čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, na opuštění dětského domova, a dále ty, kteří zvláště nyní tvoří velkou skupinu - migrační a exilovou.

Rizikovými faktory jsou především:

- invalidní důchod (25 %)
- ztráta zaměstnání či bydlení (23 %)
- zadluženost, rozvod či rozpad rodiny, rozchod partnerů žijících spolu "na hromádce" (11 - 20 %)
- výkon trestu ((5 %)
- nízká úroveň životního minima
- nedostatek cenově dostupného bydlení
- otřesné rodinné podmínky

Dalšími příčinami mohou být především psychické otřesy, zdravotní komplikace, neschopnost postarat se o sebe sama, psychické a citové zhroucení, odchod z dětských domovů, kde mladí lidé nemohou po vyučení a dosažení plnoletosti dále zůstat, propuštění z vězení, smrt někoho blízkého, osamělost, nesamostatnost, stáří, dlouhé čekací doby na umístění v domově důchodců, mentální retardace, fyzická či psychická choroba, alkoholismus, drogy, hráčství či jiná závislost, uprchlictví, a podobně. Výčet by mohl být velice dlouhý, protože tak jako projevy závislosti, i zde je nejpodstatnějším faktorem vlastní psychika a schopnost pohnout se svým osudem.

Pouze u 7 % bezdomovců jde o dobrovolné rozhodnutí (ovšem mluvíme-li o dobrovolném rozhodnutí, je třeba vzít v úvahu psychický stav a další okolnosti života těch, kteří se k tomuto stylu života takzvaně dobrovolně rozhodli. Nejčastěji se pro

svévolné bezdomovectví rozhodují lidé s vyšším vzděláním, pro něž souvisí se změnou životního postoje, přeskupením žebříčku hodnot, náhlou neochotou spolupracovat se světem, zaměřeným na materiální hodnoty. Popřípadě jsou to lidé naopak duševně slabšího založení).¹⁴

Svou roli v náhlý nárůstu bezdomovectví seznala také bytová politika. Právní prostředí týkající se bydlení je poznamenáno přeměnami společnosti a její ekonomiky. Právo na bydlení není zákonem ani ústavou stanoveno a po časté novelizaci se přímo práva na bydlení přizpůsobila kapitalistické logice vlády, především pro ochranu majetku. Rozhodování o pobytu na příslušném místě nyní náleží především v rukou majitelů domů a bytů, ale také státu, který vystěhování jedince velice snadno umožňuje i pokud se nájemce nijak proti nájemní smlouvě neprovinil, (například z příčin závadného životního prostředí, špatné hygieny, porušováním dobrých mravů). Přesto, že by nájemník měl být v takovýchto případech odškodněn, nebo by mu mělo být alespoň nabídnuto náhradní bydlení, často se tak tomu vůbec nestane, a pokud ano, náhradní varianty bydlení je tak zanedbatelné kvality, že ani člověk v nouzi této možnosti nevyužije.

Při všech společně sepsaných paktech a úmluvách, jen tři země Evropské unie mají přímé právo na bydlení (Francie, Portugalsko a Velká Británie), dané zákonem či ústavou.¹⁵ Dalších pět má právo na bydlení nepřímé. Zbývající členské státy nechávají zodpovědnost na bydlení pouze občanům samotným a v rukou nadací a organizací, které však mají velice omezené prostředky, oproti nadacím podporujícím děti a rozvojové změně.

Raději, než platit i jakoukoliv částku za neodpovídající bydlení, se uchylují k řešení jako je pobyt u příbuzných nebo známých, squatterství, nádraží a podobná zařízení, v nichž má bezdomovec pocit sociální sounáležitosti, vytváření určité sociální mikrostruktury.

Nelze tedy bezdomovectví ani jeho příčinu nijak unifikovat, jen velmi těžce kategorizovat a o to těžší je rozhodnout, jakým správným způsobem začlenit tyto lidi zpět do společnosti. Prvním krokem je úprava legislativy, která by zaručila lidem bez domova základní lidská práva a sociální podporu, bezúhonnost a beztrestnost, pokud se proviní pouze tím, že nemají zrovna střechu nad hlavou.

¹⁴ <http://www.blisty.cz/art/25561.html>

¹⁵ Sborník ze semináře na téma Bezdomovectví v Evropě. Naděje o.s., Olomouc, 1998.

3.1. Proměna v přístupu státu a politiky

O situaci před rokem 1989 jsem již hovořil. Nastínil jsem si podstatu společenského přezírání problému, nesnášenlivost jinakosti, poslušnost vedoucí až k sociální slepotě či aroganci. Tento přístup jen pozvolna roztával, obzvláště v prvních letech svobody. Základním problémem v této zlomové době bylo obnovit lidská práva a svobody, komunistickou vládou často deformovaná a nedostačující. Dodržování lidských práv ve státech, které se hlásí k dodržování lidských práv, je právní cestou zajišťováno nyní nejúčinněji přes evropskou Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášenou v roce 1950 pod záštitou Rady Evropy. Ještě tehdejší Československo smlouvu ratifikovalo až 18. března 1992. Na jejím základě pak vzniká o rok později *Listina základních práv a svobod (1993)*. Listina základních práv a svobod z velké části také parafrázuje mezinárodní dokumenty, které se Česká republika zavázala dodržovat, (například: *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*).¹⁶

Ta ohraničuje prostředí pro tvorbu zákonů, podle nichž musí stát zajistit možnost každému občanu, aby mohl svá práva a své svobody účinně realizovat. K problematice bezdomovectví je pak nejpodstatnější zmínit body týkající se zajištění základní sociální péče, které neméně souvisí s právem na život. Zahrnuje také nepřímo i přímo práva bezdomovců a jedinců, kteří vyžadují stálou péči či sociální podporu, a to:

„všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení“.

Realita je daleko prostší. Současná vláda se snaží vyhovět především daňovým poplatníkům a potencionálním voličům, kteří v bezdomovcích shledávají prioritně nebezpečí. Nejčastěji mají lidé obavu z chorob, z případného napadení, fyzického i psychického obtěžování až pronásledování. Z průzkumu v terénu jsem zjistil, že policie

¹⁶ Znění tohoto paktu je daleko obecnější, ale tím i praktičtější. Zavazuje smluvní strany paktu ke spravedlivým povinnostem i právům, které souvisí především se zajištěním dostatečného, množství potravin, léků, hygienických potřeb, doslova: *uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek. Smluvní státy podniknou odpovídající kroky, aby zajistily uskutečnění tohoto práva /.../ uznávajíce základní právo každého na osvobození od hladu, učiní taková opatření, zahrnuje v to zvláštní programy, jichž je zapotřebí /.../ Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví. (Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Článek 11 – 12.)* Bylo by tedy zajímavé položit si otázku, zda skutečně všechny zúčastněné státy vynakládají maximum pro splnění svého slibu.

i zdravotní služba v případech bezdomovců zasahuje v jen v nejnútnejších situacích, a to především, pokud přímo ohrožují „poctivé občany“. Jednomu bezdomovci, který potreboval pomoc policie, protože byl fyzicky opakovaně napadán, byla pomoc odmítnuta, a to velmi nedůstojným způsobem. Jinému jedinci byla zase upřena lékařská pomoc, ačkoliv byl v bezvědomí, protože nevábně zapáchal. Jednoduše, pokud bezdomovec potrebuje pomoc, každý se raději dívá jinam.

Zákoníky nijak těmto lidem nepomohou, pokud je mi, jako občané, nepřijmeme jako povinnost. Od ctnostných idejí se navracíme opět k realitě, která je založena na kapitálu, trendech a politice. Vzpomeňme jen na situaci, kdy byla řešena problematika bezdomovců na veřejných prostranstvích, především v metru a na nádražích. Jediným cílem bylo uzavřít jim přístup na tato prostranství. S tímto byli lidé spokojeni až do okamžiku, než si uvědomili, že se bezdomovci jaksi kumulují na okolních prostranstvích, především v parcích, ale i na dětských hřištích. Situace se nevyřešila, pouze se odložila mimo dočasný obzor. Represe problému nic neřeší a situaci naopak zhoršuje. Předsudkům pak nepodléháme jen my, kteří stojíme na druhé straně, ale také bezdomovci a sociálně slabší, kteří z těchto důvodů - nelidské zacházení, neochota, strach – pomoc, která je jim nabízena, odmítají.

Dalším problémem je také – pokud se již utvoří program na resocializaci těchto jedinců – často násilný návrat do reality. Náhlé rozbouření světa, v němž takovýto člověk žil, a jeho vtažení do aktuální, velice rychlé reality, zapříčiňují, že se navrátí zpět. Jeho žebříček hodnot je již tolik pozměněný, že ani sebelepší úmysl na rychlé řešení situace, nemůže být funkční. Podívejme se tedy nyní na projekty, které jsou věnovány bezdomovectví a které především hledí na člověka, který je v zájmu jejich pozornosti, které jsou ochotny naslouchat potřebám a znají sílu tlaku, kterým na tyto lidi zapůsobit. Je nutné se soustředit na vlastní uvědomění sociálně slabších a jejich svépomoc. Proměna myšlení a žebříčku hodnot nastupující generace je totiž podstatným jevem, který by mohl být jedním z nejúčinnějších léků pro sociálně slabé.

3.2 . Humanitární organizace, aneb zpátky ve hře.

První humanitární organizace začali pomalu vznikat v roce 1990, kdy se na veřejných prostranstvích začali kumulovat rumunští uprchlíci. Tyto organizace však měli povahu jakýchsi „ochotnických spolků“, bez hlubšího vědomostního základu problematiky a často s romantickou ideou. Stejně jako rozvojovým zemím nijak příliš nepomáhají krabice s dekami a konzervami, ale pomohla by jim spíše nějaká pořádná pásová výroba v továrně, která by jim zajistila práci, i zde dobrovolníci narazili na určitý neúspěch.

Bylo tedy zřejmé, že nejprve bude zapotřebí zjistit pravou podobu a podstaty bezdomovectví. Roku 1993 se pak uskupily dvě nejpodstatnější organizace, obě se zakládající na solidní předcházející zkušenosti a evropské minulosti, které problematiku dokázaly začlenit do širšího paradigmatu. Jsou jimi organizace *Naděje občanské sdružení* a *Český červený kříž*. Pomoc těchto organizací se tedy ubírala směrem k viditelnému problému – na pomoc rumunským uprchlíkům. První verze integračního programu občanského sdružení Naděje počítala s nabídkou ubytování, hygieny a stravování, zprostředkováním práce, poradenstvím, osvětou a kursy a duchovenskou péčí. Brzy začali mezi klienty převažovat českoslovenští občané, kteří přišli o domov nebo byli propuštěni z vězení.

Integrační program byl proto prvotně určen na pomoc bezdomovcům. Je určen na pomoc lidem společensky vyloučeným a lidem, kterým společenské vyloučení hrozí. Jeho smyslem je spoluúčast na hledání životních cílů a společenského uplatnění. Součástí programu je okamžitá pomoc při uspokojení základních lidských potřeb, ale také nabídka ubytování a dlouhodobější pomoci. Integrační program je určen osobám, které jsou v tísní a potřebují pomoc, jsou ochotni ji přijmout a jsou ochotny řídit se dle pravidel integračního programu.¹⁷

Dle principu občanského sdružení naděje pak byly formulovány filosofie nově vznikajících organizací, jako například:

- ***O. S. Ježek a Čížek***, snažící se zapojit bezdomovce do veřejného života pomocí hry a především veřejného manifestování tohoto problému

¹⁷ Hradečtí, Vlastimil a Ilja: *Bezdomovectví – extrémní vyloučení. Naděje o.s., Praha 1996.s. 65.*

- *Dům Agapé*, zajišťující především možnost vytvoření si vlastního sociálního zázemí, společně s kulturním životem a možností vytvořit si vlastní sociální síť a kapitál
- *EMAUZY ČR* – nově vzniklá [Helpion, o. p. s.](#), která se specializuje na pomoc mužům bez domova, zajištění práce a lidské důstojnosti;
- V neposlední řadě to je mimo jiné úctyhodné organizace/ *Nový prostor*, spojená s nadnárodní organizací *The International Network of Street Papers*, která konečně viditelně upozorňuje na problematiku bezdomovectví, chudoby a nouze. Navíc nabízí možnost přímé integrace do společnosti s možností vlastního projevu. Učí tak bezdomovce nestydět se za svůj problém, možnost se otevřeně projevit a promluvit. Projekt *Nový prostor* dává šanci “uliční kultuře”, na kterou upozorňuje z druhé strany pohledu - jako na nezávislou. Tato organizace umožňuje nenásilnou integraci jedince do společnosti, avšak navíc je schopna vyzdvihnout jeho jedinečnost – jeho osobnost, která má co nabídnout.

Základní myšlenou, jak jsem připomněl výše, byl však integrační program Naděje. Program je koncipován více stupni se speciálními službami. Nultý stupeň plní dvojí úkol, jednak krizového centra s psychoterapií a možností uspokojení základních životních potřeb, jednak začátku vlastního integračního programu. Všechny služby nultého stupně jsou nabízeny bezplatně. (Jsou jimi například psychoterapie, možnost osobní hygieny, oblečení, strava, nabídka práce a ubytování v azylových domech, lékařské vyšetření. K základnímu stupni však patří i kulturní vyžití a duchovní potěcha).

První, druhý a třetí stupeň je založen na azylovém společném ubytování různého typu s nabídkou podružných – nadstandardních služeb. Domácí řád je přísný a jeho dodržování se vyžaduje. Zvláštní důraz je kladen na práci (v nižším stupni alespoň příležitostnou, ve vyšším stupni je nutný řádný pracovní poměr).

Pracovní terapie a rekvalifikace je vedle ubytování nejdůležitějším usměrňujícím faktorem, který současně působí jako zábrana k společenskému vyloučení. Převážná většina klientů, kteří vyhledávají pomoc, jsou lidé se zdravotním postižením. Mnozí z nich žijí zcela bezcílně, protože si nedovedou uspořádat vlastní život. Jako součást integračního programu jsou navržena pracoviště pro rukodělnou práci s nabídkou

rekvalifikace. Prvořadým cílem takto koncipovaných pracovišť je pracovní terapie v nižších integračních stupních, motivace k pravidelné činnosti, k získání pracovních návyků a vytrvalosti v soustavné práci. Dalším cílem je nabídka kvalifikace ve vybraných řemeslech nebo v oboru přiměřeném schopnostem a zdravotnímu stavu klientů, případně nabídka kvalifikace.

Na ubytování a další služby klienti přispívají rozličně. Ubytovnou prvního stupně je noclehárna pro čtrnáctidenní pobyt. Zde se testuje schopnost a ochota k resocializaci. Ubytování druhého stupně, tříměsíční, je určeno lidem ochotným pracovat v trvalém pracovním poměru, jsou-li toho schopni. Ubytování třetího stupně je dlouhodobým mezistupněm před trvalým vyřešením osobního problému klienta (k realizaci v r. 1997). Čtvrtý stupeň představuje samostatné bydlení mimo středisko (např. v najatém bytě) s občasným kontaktem sociálního pracovníka.¹⁸

Časem se začalo více přihlížet ke specifickým skupinám a jejich potřebám, jako jsou mladí, matky s dětmi a rodiny bez domova, důchodci a cizinci. Pomoc mladým odchovancům dětských domovů jako součást integračního programu je zaměřena na mladé lidi, kteří po dosažení plnoletosti nenacházejí své místo ve společnosti. (Nabídnuto je jim především další vzdělávání a rekvalifikace, psychologická poradna, komunitní ubytování a pasivní i aktivní kultura a možnost seberealizace). Učí se tak již od počátku žít ve společnosti a spolupracovat s možnostmi, které jsou jim nabízeny, zpracovávat je ve svůj prospěch.

Pomoc seniorům a důchodcům je pak specifikována projektem zvláštního domu pokojného stáří, jeho realizace je však závislá na dostatečném finančním zajištění. Senioři se však – o to více ve svízelné životní situaci a postupné asocializaci – hůře integrují a tím i snázejí s dalšími případnými obyvateli komuny. Proto pro ně bylo vytvořeno samostatné bydlení se specifickým programem služeb.

Speciální program byl vytvořen také pro bývalé trestance, lidi se zkušenostmi s narkotiky a podobně. Škála vytvořeného programu a jeho následné dílčí rozvíjení v nově vznikajících organizacích je podstatným krokem k pochopení života bezdomovců a především k odpovědím na jejich odlišné potřeby, stejně tak jako jsou odlišné i charakteristiky a minulost těchto jedinců. Velice perspektivní je myšlenka zapojování mladých bezdomovců do programů péče o starší bezdomovce, která jim je nejen životním příkladem, spojeným s jejich vlastní životní zkušeností, ale současně se

¹⁸ Hradečtí, Vlastimil a Ilja: Bezdomovectví – extrémní vyloučení. Naděje o.s., Praha 1996.s. 65 – 66.

stává spojnicí obou světů. Střet předsudků levého i pravého břehu vede k vlastnímu uvědomění a vlastní svépomoci. Péče o sociálně slabší nezůstává tak již jen v rukou státu a charitativních organizací. Humanita se ozývá i ve vlastním středu. Mladí lidé – ať již bezdomovci, či lidé společensky aktivní – se zapojují do programu resocializace. Jako by se squatterství a bezdomovectví mladých, nejčastěji spojené s potulkou, stávalo životním postojem, vyjádřením svobody, která může být pro ostatní v něčem příkladem. A vlastní vůle ke změně je vždy účinnější, než vnější donucovací prostředky.

3.3. Svépomoc uvnitř sociální skupiny - *squatterství* .

Mladí lidé bez domova již nechtějí být asociální. Nechtějí vidět odtažitě pohledy spoluobčanů, být osočováni z krádeží a narkomanie. Často, ale samozřejmě ne zpravidla, jsou to lidé pracující, vzdělaní, ale stále hledající svou cestu. Proto se prozatím nechtějí vázat a vytvářet si pevný domov, s nímž by museli být nutně spjati. Jejich bezdomovectví se nestává jen důsledkem životního zlomu, ale i životním postojem, stavícím se k problematice ekologické, ekonomické, politické, rasové i k problematice bezdomovectví samotného.

„Nejmodernější“ formou současného bezdomovectví se stalo *squatterství*. Názor na obydlování zchátralých ruin domů, stavení a bývalých továren a hospodářských statků se různí. Někteří jsou schopni tento způsob bezdomovectví pochopit, jiní nejsou ochotni mu porozumět. Pro bezdomovce jsou přeci postaveny a uzpůsobeny azylové domy. Nemají tedy právo obývat cizí majetek, projevovat v něm svou osobnost, vytvářet si zázemí v prostorách, které však již nikomu nejméně sedmdesát let neslouží. Mně to není až tolik nesympatické.

Lidé žijící ve squattu si vytvářejí vlastní pravidla, protože i oni si uvědomují, že spolužití v takovéto prostoru vyžaduje určité hranice. Stanovují si práva a povinnosti, které vyplývají z potřeb ostatních. Dělí se o péči o obývané prostory, o jejich čistotu, i o péči o společný majetek – učí se tedy dodržovat určitý režim a pracovní morálku. V podstatě si vytvářejí obdobný program, jako stanovuje integrační program Naděje, ale vyplývá z jejich vlastní vůle a přesvědčení. Obyvatelé squattu se dělí o náklady na stravu, péči a náklady o ošacení. Jejich pravidla však nepramení z norem daných zvně, ale přímo z jejich středu a jsou utvářeny z jejich společných potřeb. Pečují také o okolní

zeleň, čistotu přiléhajícího okolí. Chápu squatt jako svůj domov, o nějž je třeba pečovat a ne – jak si myslí veřejnost – pouze zneužívat státem opomíjený kapitál, kterému takto brání využívat potenciální zpeněžitelné prostory.

Člen skupiny obývající squatt musí také splňovat určitá pravidla pro přijetí o pobývání. Squatteři nejsou výlučně lidé na drogách, ani společenství vyvrhelové. Nestraní se společnosti, ani zodpovědnosti. Kromě povinností mají ale daleko širší práva, která jim, v jejich skupině, umožňují svobodný projev a pohyb, k ničemu je do budoucnosti nezavazují. Samozřejmě tedy tento pobyt nemůže nabídnout to, co nabízejí humanitární a sociální organizace, jako je rekvalifikace a přímá integrace zpět do systému.

Svou existenci však neskrývají, což je podstatné, ale transparentně na problematiku ukazují a navrhují ekvivalent jejího řešení. Domy obývané těmito „lidmi bez domova“ jsou rozeznatelné na první pohled, a to především v Německu v Berlíně, ve Španělské Barceloně, kde již z ulice, ale i pomocí ukazatelů squatteři ohlašují svou přítomnost a nabízejí pomoc dalším.

Proto také vznikají sítě, v nichž se zveřejňují volné objekty k užívání. Jednou z nejznámějších je projekt, který vyvolal zájem i zahraničních médií, je *První česká squatterská realitní agentura*, jejíž ideou je upozornit na fakt vznikající v nové Evropě, tedy že v každém velkoměstě jsou statisíce lidí, které z různých důvodů nemají kde bydlet a jsou odkázáni k životu na ulicích, kteří by mohli využít rozpadajících se a zanedbaných domů ve městech. Sami zakladatelé dokládají, že squatty neobývají výlučně bezdomovci v pravém slova smyslu, ale že projekt se *týká prakticky všech mladých lidí a studentů, kteří se chtějí osamostatnit od rodičů, nemohou si však dovolit platit předražené nájemy. Podobné problémy řeší i umělci hledající zázemí pro svoji tvorbu*¹⁹

Dále se zakladatelé vyjadřují i k problematice péče o prostory, které využívají, k jejich legitimitě: *domluvit s majitelem prázdného domu na jeho užívání za symbolický nájem nebo údržbu může každý, a kdo se na to cítí, může tuto fázi klidně přeskočit a do domu se rovnou nastěhovat. O jedno z našich základních práv - právo bydlet - bychom se neměli muset nikoho doprošovat, squatting je při současné bytové politice a v době finanční krize naprosto legitimní.*²⁰

¹⁹ <http://realitka.squat.net>

²⁰ <http://realitka.squat.net>

Squatterská realitka není jediným projektem, který v tomto duchu vznikl. Jedná se již o rozsáhlou síť informací, které si tito lidé předávají. Od obyvatelných objektů se dostáváme k informacím o možnostech jak si opatřit ošacení, stravu, lékařskou pomoc. Současně vyvíjejí aktivity, které by jim umožnily zajistit si alespoň minimální kapitál, se kterým by mohli hospodařit. Vznikají nové a nové internetové obchůdky a bazary, v nichž squatteři nabízejí své výrobky či výměnu zboží. Jako by před našima očima vyrůstala chráněná komunita či dílna, která však nepotřebuje oporu státní sociální péče a vnějšího zabezpečení, ale je schopna fungovat legitimně a samostatně. Podstatné je, že tento projekt přesahuje území našeho státu a spojuje tam (mladé) lidi z celého světa, kteří vnímají problematiku bezdomovectví z jiného *úhlu pohledu*. Sami autoři projektu také upozorňují na tento životní styl jako na postoj, který by mohl a měl otevřít brán mezi oběma póly skutečnosti a pomoci tak překonat lidské předsudky.

Závěr:

Uvědomění na obou stranách reality – jedné izolované od skutečnosti politickými sliby a blamážemi a na druhé strádající, ale současně neschopné upozornit na sebe sama z obav před lidským přijetím – je počátkem řešení problému. Dokud budou sociální skupiny od sebe odděleny hradbou předsudků, pěstovaných na materiálním zabezpečení a veřejné lhostejnosti, nebude možné problém vyřešit zcela.

Pokusil jsem se ve své práci nastínit především problematiku chudoby a sociálních změn zasazených do celospolečenského konceptu v průniku staletí. Ukázal jsem tak, že přístup k chudobě a potulce se v průniku staletí příliš nezlepšoval. Péče o ně se sestávala především z odstranění problému z očí veřejnosti. Izolace problémové skupiny jakou chudina byla, vedla k její asocializaci a následnému ztížení zpětné integrace do společnosti. Ta byla prováděna velmi násilnou formou, především pomocí mravního ukázkování a direktivního vztahu k práci, která v těchto jedincích nemohla probudit touhu po změně situace, ale vytlačila ji naopak na samotný okraj společnosti, pro niž se zákonitě musela postavit.

V průběhu devatenáctého století, kdy propastné rozdíly mezi chudinou a vyšší vrstvou dosahovali fatálních rozměrů, a kdy docházelo k sociologickým posunům na venkově i ve městech, muselo nutně dojít ke změně smýšlení. Šíření problému chudoby, nízké životní úrovně a bezdomovectví spojeného s nedostatkem sociální pomoci, dalo podnět pro vznik prvních humanitárních organizací, které však zahrnovaly péči o veškeré potřebné, bez rozdílu na potřebu individuálního přístupu k jednotlivým skupinám. Takováto pomoc byla úctyhodná, ale nemohla být dostačující. Navíc stále více, než na správě měst náležela spíše k církevním zřízením a organizacím na dobrovolnické bázi, bez vyššího vybudovaného principu.

Vlna válečných konfliktů, která se přelila nejen přes evropský prostor, situaci ještě zhoršila. Prostředků se dostávalo jen na základní péči a rekonstrukce státu a jeho rehabilitace po válečných konfliktech znamenala nejen nedostatek kapitálu, ale také ochoty ze strany občanů i státu. V centru pozornosti stálo budování pevné základny státu. Ačkoliv se hovořilo o socialistické vládě, sociální podporu měl pouze ten, kdo byl aktivní, kdo si ji zasloužil. To znamenalo, že lidé sociálně slabší byli v útlaku, byli ze společnosti vytěsněni.

O jejich zviditelnění se zasloužily až nově vznikající humanitární a sociální organizace po roce 1989, které postupně rozvíjely své koncepty, které byly budovány

již na celosvětové základně poznatků, průzkumů a zkušeností a mohly tak lépe moci k integraci všech oslabených sociálních skupin zpět do systému.

Pomocí tohoto celistvého obrazu jsem se pokusil proniknout k podstatě dnešních předsudků vztahujících se nejen k bezdomovcům, ale i k sociálně slabším, nemohoucím, diskriminovaným a mentálně a fyzicky retardovaným. Již bylo řečeno, že jsme se naučili nepřehlížet mentálně a fyzicky retardované. A byly to především hlasy matek a rodin, které přispěly k přijetí problému a jeho řešení. Není nutné podotýkat, že takovýchto rodin je poměrně dost, a tak se staly i dobrou manipulací ve volebních slibech politiků – staly se tedy pro ně ve společnosti funkčními a jejich začlenění se stalo podstatným.

Bezdomovci se však staly problémem, který bylo opět třeba odstranit – nikoliv integrovat tyto jedince do společnosti, ale odstranit je jako problém, přesto že po celá staletí jsme se mohli naučit, že je to problém trvalý a s rozvojem společnosti narůstající. Přesto bylo ustanoveno mnoho občanských sdružení, humanitárních organizací, ale i fór a zasedání, řešící tento problém a hledající jeho podstatu. Byl vytvořen program, který se snaží o to nejpodstatnější – o integraci těchto jedinců plnohodnotně zpět do společnosti.

Ke konci přehlížení problému bezdomovectví ale nejvíce přispěla změna myšlení na obou stranách barikády, jíž se problém dotýká. Stejně jako proměna tohoto problému v budoucnosti leží i základy jeho přijetí v současné generaci. Snaha o to pochopit rozpoložení člověka, který nemá kde bydlet, ale i možnost zvážení pro a proti a prožití na vlastní kůži toho, co takovýto život bezdomovce obnáší, je pro společnost velkým přínosem. Lidé, kteří se nebojí problému, ale ukazují na něj zcela transparentně, společně s jeho nově vznikající kulturou i specifiky, jakými jsou například zakladatelé programů *Nový prostor* a *Squatterská realitka*, jsou také nejpodstatnější medicínou, která se může stát prvním účinným lékem na lidské předsudky, které jim často brání být lidskými.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá problematikou chudoby a její podoby v časovém rozmezí od novověku až po současnost. Vytýčuje si jako hlavní historické okamžiky podobu industrializace v devatenáctém století, dobu meziválečnou a před a po roce 1989. Ve všech těchto obdobích zaměříme pozornost nejen na podobu chudoby a nouze ale i na další okrajové sociální skupiny, jakými jsou mentálně a fyzicky postižení, národnostní menšiny i lidé týraní. Bude se sledovat vývojová linie sociální pomoci těmto jedincům i záměry, které je k této pomoci vedly, společně s následky, které museli lidé na okraji společnosti nést – společenské předsudky a odmítání. Na závěr bakalářské práce se chci podívat na aktuální podobu bezdomovectví a na možnost zlomení lidských předsudků díky přístupu mladé generace k této problematice.

Použitá literatura:

Himl Pavel, Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století, Argo, Praha 2007.

Hradecký, Ilja a Kol.: Definice a typologie bezdomovství. Naděje o.s., Praha 2007.

Hradečtí, Vlastimil a Ilja: Bezdomovectví – extrémní vyloučení. Naděje o.s., Praha 1996.

Morawsky, Witold: Ekonomická sociologie. Sociologické nakladatelství. Praha 2005.

Rádl, Emanuel: Dějiny filosofie. Starověk a středověk. VOTOBIA. Praha 1998.

Rádl, Emanuel: Dějiny filosofie. Novověk. VOTOBIA. Praha 1998.

Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad. Praha, 2003.

Judt, Tony: Poválečná Evropa. Kosmas. Praha, 2007.

Sekundární literatura:

Sborník ze semináře na téma Bezdomovectví v Evropě. Naděje o.s., Olomouc, 1998.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Ostatní prameny:

<http://www.blisty.cz/art/25561.html>

<http://www.cervenkykriz.eu/cz/kdojsme.aspx>

<http://realitka.squat.net/>

<http://www.komunita23.estranky.cz/fotoalbum/hajniste-a-fsechno-kolem/hajniste>